

Jan Zabłocki

"Aegyptiaca Antoniniana. Działalność Karakalli w Egipcie (215-216)", Adam Łukaszewicz, Warszawa 1993 :
[recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 37/1-2, 271-273

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wartość tak przygotowanej pozycji, dodatkowo podkreślona właściwą dla *Edizioni Paoline* starannością wydania, zdaje się przewyższać wielokrotnie cenę *Słownika*, wynoszącą 85.000 lirów. Ta wartość pozwala nam również życzyć sobie, wraz z autorami Przedstawienia – V. de Paolis i G. Ghirlanda – by ten *Nowy Słownik Prawa Kanonicznego* także na gruncie polskim mógł przyczynić się nie tylko do poznania praw Kościoła i ducha, który je ożywia, ale także do właściwego ich stosowania, mającego na względzie zbawienie dusz, które zawsze winno być w Kościele najwyższym prawem.

Ks. Janusz Kowal SJ

Adam Ł u k a s z e w i c z, Aegyptiaca Antoniniana. Działalność Karakalli w Egipcie. (215-216), Warszawa 1993, ss. 204, nlb. XII, il.

Historycy przedstawiają czy odtwarzają wydarzenia z przeszłości, czyli ustalają fakty, analizują je i oceniają. Efekty ich pracy zależą nie tylko od istniejących materiałów źródłowych, ale w dużej mierze od ich interpretacji, a często nawet rekonstrukcji. Możliwość konfrontacji wiadomości pochodzących ze źródeł literackich z wiadomościami zaczerpniętymi z inskrypcji, papirusów czy zabytków archeologicznych pozwala na omawiane zagadnienie spojrzeć z szerszej perspektywy i wyciągnąć wnioski ogólne. Taką możliwość niewątpliwie miał i pomysłowo ją wykorzystał Adam Łukasiewicz opracowując monografię *Aegyptiaca Antoniniana. Działalność Karakalli w Egipcie*. (215-216). Warszawa 1993, ss. 204, nlb. XII, il.

Praca składa się z ośmiu rozdziałów: I. Prolog w Rzymie (s. 9-34), II. Adventus (s. 35-57), III. *Ἱεροσολία* (s. 58-76), IV. *Αἰγύπτιοι πάντες* (s. 77-87), V. Magna caedes (s. 88-116), VI. Caracalla Philosarapis (s. 117-152), VII. *Ἄνοδος* (s. 153-166), VIII. Epilog (s. 167-176), Wykazów: skrótów (s. 177-179), wybranej bibliografii (s. 180-198) oraz ważniejszych osób występujących w tekście (s. 199-201) i ważniejszych nazw geograficznych występujących w tekście (s. 202-204). Wszystko to poprzedza: Spis ilustracji (s. 5), Spis treści (s. 6) oraz Przedmowa (s. 6-7) a zamyka dodatek: Ilustracje (ss. XII), który zawiera plan Sarapeum w Aleksandrii oraz zdjęcia inskrypcji i kolumn.

Przy lekturze pracy daje się odczuć brak wykazu źródeł wykorzystanych przez Autora.

Praca poświęcona jest tragicznym wydarzeniom w stolicy Egiptu Aleksandrii, jakie rozegrały się tam w czasie pobytu Antonina Karakalli w latach 215-216. By lepiej przedstawić te wydarzenia Adam Łukasiewicz kreśli sylwetkę cesarza Antonina Karakalli i jego program polityczny powszechnego pokoju i zbratania ludów w ramach jednej monarchii, wzorowany na idei przejętej od Aleksandra Wielkiego. Wyrazem praktycznego wcielenia tej idei było wydanie edyktu upowszechniającego obywatelstwo rzymskie – *Constitutio Antoniniana*. Zdaniem Autora konstytucja ta stanowi klucz do następnych działań Karakalli, podróży, wojen i chęci reformowania

świata. Wśród nich ważne miejsce miała odegrać podróż-pielgrzymka cesarza do Egiptu. Datowanie tej podróży, okoliczności związane z jej przebiegiem i skutki jakie wywołała – to przedmiot wnikliwych badań Autora omawianej monografii.

Adam Łukaszewicz wykorzystał w tym celu, jak sam zaznacza w Przedmowie (s. 7-8), nie zawsze wiarygodne źródła historiograficzne (Dio Cassius, Herodian, *Scriptores Historiae Augustae*) i liczne, choć niekiedy niezbyt dobrze zachowane materiały dokumentalne (papiirusy, ostraka, inskrypcje) traktując je zawsze z wielką ostrożnością: pierwsze weryfikował, drugie rekonstruował. Pomocna mu była doskonała znajomość literatury greckiej, umiejętność odczytywania inskrypcji i papiirusów oraz sztuka uzupełniania luk w uszkodzonych tekstach. W oparciu o różne materiały źródłowe Autor rozwiązuje nierozstrzygnięte dotąd kwestie, naświetla niejasności i weryfikuje dotychczasowe ustalenia.

Przykładem wykorzystania różnorodnych źródeł przy omawianiu poszczególnych zagadnień może być próba rekonstrukcji i interpretacji *Constitutio Antoniniana*. Na temat tej konstytucji źródeł historyczno-prawnych jest rzeczywiście niewiele, choć obok powołanych przez Autora: Spart. *SHA, Vita Severi* 1, 1-2, Ulpiana (D. 1, 5, 17) i Dio Cass. 77, 9, należałoby wymienić również te, które jakkolwiek nie wnoszą wiele nowego, wspominają jednak omawianą konstytucję, a mianowicie: Aur. Vict., *de Caes.* 16, 12. Io. Chris., *Acta Apost. Hom.* 48, 1, Aug., *de civ. Dei* 5, 17. Sid. Apol., *epist.* 1, 6, 2 i wreszcie Nov. Iust. 78.5 (która wydanie tej konstytucji przypisuje Antoninusowi Piusowi). Najważniejszym jednak źródłem, któremu Autor poświęca szczególną uwagę jest datowany na rok 212 papiirus z Giessen (*P. Giss.* 1, n. 40, col. I). Zachowana część papiirusu zawierająca grecką wersję *Constitutio Antoniniana* jest pełna luk w tekście aktu prawnego, który dotyczy nadania peregrynom mieszkającym w cesarstwie obywatelstwa rzymskiego (ww. 8-9).

Omawiany fragment w tym miejscu wygląda następująco: $\delta\acute{\iota}\delta\omega\mu\tau$ [2-3] $\nu\upsilon\alpha\pi\alpha$ [ca 20]. $\nu\omicron\tau\kappa\omicron\nu\mu\epsilon\nu\eta\eta\tau\eta$ [4-5]. $\epsilon\iota\alpha\nu\rho\omega\mu\alpha\tau\omicron\nu$ [.]. $\epsilon\iota\omicron\nu\tau\omicron\varsigma$ [ca 20] $\alpha\tau\omega$. $\chi\omicron\rho$ [1-2] $\tau\omicron\nu$ [4?]. $\epsilon\iota\tau\iota\kappa\iota\omega\nu\Phi\iota\lambda\epsilon\iota\gamma\alpha\rho\tau\omicron$ (s. 22).

A. Łukaszewicz przy omawianiu przytoczonego tekstu daje przegląd istniejących możliwości rekonstrukcyjnych i interpretacyjnych, które ostatecznie sprowadzają się albo do odrzucenia lekcji $[\delta\eta]\delta\epsilon\iota\tau\iota\kappa\iota\omega\nu$ albo do jej przyjęcia (s. 28). Przy odrzuceniu lekcji $[\delta\eta]\delta\epsilon\iota\tau\iota\kappa\iota\omega\nu$ pozostają tylko *lectiones exempli gratia* z $[\gamma\eta\nu]\tau\epsilon\iota\lambda\iota\kappa\iota\omega\nu$. ogólnym sensie: „Nadaję wszystkim obywatelstwo rzymskie, przy czym żadne imię nie powinno być pozbawione gentilicjum”.

Natomiast przy założeniu wiarygodności lekcji: $[\delta\eta]\delta\epsilon\iota\tau\iota\kappa\iota\omega\nu$ istnieją trzy możliwości:

a) Ograniczenie powszechności nadania, gdyż nie ma bezpośredniego związku między klauzulą zaczynającą się od $\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\nu\tau\omicron\varsigma$ a $\chi\omicron\rho$ [i] $\tau\omicron\nu$ co oznacza, że jakiś stan pozostaje niezmienny, mimo nadania obywatelstwa czyli wyłączenia *dediticii* z nadania: $\chi\omicron\rho$ [i] $\tau\omicron\nu$ $[\delta\eta\delta]\delta\epsilon\iota\tau\iota\kappa\iota\omega\nu$ = *praeter dediticios*.

b) Wyłączenie *dediticii*, mimo nadania im obywatelstwa, z działania klauzuli $[\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\nu\tau\omicron\varsigma$ $[\mu\alpha\nu\tau\omicron\varsigma\gamma\acute{\epsilon}\nu\omicron\nu\varsigma$ $\mu\omicron\lambda\iota\tau\epsilon\nu\mu\acute{\iota}\alpha\tau\omicron\nu$ $\chi\omicron\rho$ [i] $\tau\omicron\nu$ $[\delta\eta]\delta\epsilon\iota\tau\iota\kappa\iota\omega\nu$ = *manente valida omni lege civitatum praeter dediticios* co znaczyłoby: „przy czym pozostawia się wszystkie *politeumata*, z wyjątkiem *dediticii*”.

c) $\chi\omicron\rho[i\xi] \tau\acute{\omicron}\nu \text{ } [\delta\eta]\delta\epsilon\iota\tau\iota\kappa\iota\omicron\nu$ = „bez *dediticii*”: klauzula absolutna oznaczająca całkowite zniesienie statusu *dediticii* (s. 28).

Zdaniem Autora argumenty paleograficzne przemawiają raczej za lekcją z $[\delta\eta]\delta\epsilon\iota\tau\iota\kappa\iota\omicron\nu$, gdyż prawdopodobnie po lakunie było δ a nie γ . Ale przy takiej lekcji są dwie wykluczające się możliwości albo: *dediticii* nie zostali objęci nadaniem obywatelstwa (a), albo *dediticii* zostali objęci nadaniem obywatelstwa (b i c). Zdaniem A. Łukaszewicza warianty a i c ze względów językowych są mało prawdopodobne. Pozostaje więc tylko wariant b, na podstawie którego można wysnuć wniosek o nadaniu obywatelstwa rzymskiego wszystkim (wolnym) mieszkańcom imperium, bez żadnych wyjątków (s. 30), przy czym *dediticii* po uzyskaniu obywatelstwa rzymskiego nie mieli swoich dotychczasowych *politeumata*. Wniosek ten opiera się nie tylko na argumentach paleograficznych, ale i ogólnych założeniach polityki Karakalli, gdyż według Autora, intencją cesarza było powszechne nadanie obywatelstwa rzymskiego, co potwierdzać mają świadectwa Ulpiana (D. 1, 15, 17) i Dio Cass. 78, 9, 5.

Wnikliwe badania Papirologa nie rozwiewają jednak wątpliwości nurtujących prawników, a mianowicie: o jakich *dediticii* mówiła *Constitutio Antoniniana*. Wprawdzie stwierdza on, że *dediticii* byli jedyną kategorią ludności wolnej, która nie mogła zachować swojego poprzedniego statusu przy uzyskaniu obywatelstwa rzymskiego i tłumaczy to sprzecznością między pełnią praw obywatelskich a statusem poddanych (s. 29), ale nie wyjaśnia, czy chodzi tu o *perigrini dediticii* czy tych, którzy mieli status *dediticii*. W świetle bowiem prawa rzymskiego *perigrini dediticii* byli to ci, którzy zbrojnie walczyli z Rzymianami i zostali przez nich pokonani w walce (G.1.14). Natomiast status *dediticii*, na mocy *lex Aelia Sentia*, otrzymali wyzwolenicy, którzy jeszcze jako niewolnicy byli napiętnowani czy ukarani karami hańbiącymi (G.1.15). Ciekawe zatem byłoby wyjaśnienie, czy porównując terminologię rzymską z terminologią grecką na oznaczenie tych dwóch kategorii osób, można odpowiedzieć na pytanie czy edykt Karakalli nadawał tylko obywatelstwo podbitym w walce, czy też odnosił się również do sztucznej kategorii *dediticii*.

W podsumowaniu pragnę zaznaczyć, że chociaż dla Autora *Aegyptiaca Antoniniana* treść i interpretacja *Constitutio Antoniniana* jest zagadnieniem ubocznym i jak wskazuje sam tytuł Rozdziału I tylko prologiem do właściwych rozważań, to jednak zostało ono przedstawione w sposób niezwykle interesujący jako istotna część programu politycznego realizowanego przez cesarza Karakallę.

Jan Zabłocki